
JÁSZ ATTILA

Ugyanaz másképpen, mégis

Avagy levél V. L.-nek arról, hogy miért nem tudtam megírni a *Költő disznósírból* című rádióinterjú-regény kritikáját

VAGYIS. KEDVES LACI,

ne haragudj, az idő múlik, és én már tucatszor ugrom neki Ottó könyvének, innen is, onnan is próbálkozva, becserkészni, bekeríteni legalább, de nem megy. Ottó remekül zsírozott alkatrészei (alkati részei) folyton kicsúsznak a kezeim közül, mert szétkapnom *ugyan* sikerül alkotó részeire, de abból valamit kihozni, ami a működésére, mint egészre utalna, sehogy sem...

Nyilván megérted a dilemmámat, hisz pontosan tudod, miért is szeretjük Ottót és a dolgait, rengeteget beszélgettünk erről a könyvről is, mely szinte ugyanaz, mint eddig, csak másképpen, mégis. Bizonyos szempontokból sokkal részletesebben, másokból meg jóval vázlatosabban. Mégis, korszakos, átfogó mű, ahogy a gyűjteményes Tolnaik mind(ig). Legutóbb a *Balkáni babér*. Úgy érzem tehát, tovább nem halogathatok, nem léphetem folyton át a határidőket, s ezt egy módon tehetem tisztességesen, ha megírom, miért is nem tudtam, tudom megcsinálni, feldolgozni hagyományos kritikaként a *Költő disznósírból* című Tolnai-opuszt.

Nem is a műfajtalansága miatt, hogy egyszerre lenne rádióinterjú meg regény, az ilyen truvájokat megszoktuk már Ottótól, hisz ez a törekvés kezdetektől benne van könyvműveiben, lebontja és átszellemíti konvencióinkat, és a vers nála esszé, az esszé vers vagy próza, a dráma vers és így tovább. És ezzel már érintettem is az alapproblémát. Ottó folyton szétszálazza és másképpen tekeri, csavarja össze mesélnivalóit. És ez a rádióinterjú-regény valójában a(z egyik) legalkalmasabb műfaj számára, hogy a belőle anekdotákat elmesélje, és zseniális ügyességgel rakja össze újra, úgy, ahogy ezt ő elképzelte, ahogy szeretné. Hisz tudjuk, mennyit dolgozott még rajta, kiegészítve, betoldva, átírva, pontosítva az eredeti (a ténylegesen a rádió számára készült) részeket.

[...]

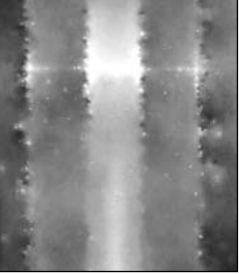
AHOGY OTTÓ NEM JUTOTT EL (direkt módon) a Parti Nagy Lajos által feltett válaszhoz, hanem újabb és újabb kísérletekbe bonyolódott, hogy mielőtt rátérne, elmondja az előzményeket, előkészítse valahogy a talajt, így nem jutottam el én sem a konkrét kritika megírásához. A cetlik, vázlatok, jegyzetek egyre gyűltek, majd váltak használhatatlanná, ahogy újabb és újabb rétegeket sikerült felfejteni a Tolnai-szövegekben. És derült ki ezáltal, mennyi mindent nem (is) érintettem még.

Vagyis. Arra kellett rájónnom, hogy Ottó szövegei, éppen a nyitottságuk, nyitva hagyottságuk (befejezetlenségük) miatt változnak, alakulnak folyton. No nem mágikusan, a papíron, csak *mintha* úgy lenne, azaz bennem. De ezt a belső mágiát Ottó, ill. szövegei generálják. (Pont ezért élvezhetőek, olvashatóak újra és újra a könyvei.) A *Disznósír*-kötet így a legérettebb Tolnait mutatja, aki úgy variálgatja állandó témáit, mintha spontán módon tenné, miközben folytonosan beavatja az Olvasót az előkészület mozdulataiba. Avagy, mit s hogyan nézett át, készítette ki a beszélgetésekhez, s azt majd hogyan írja tovább – regénnyé.

Áriává. Amivé Ottó metaforizálja a beszélgetést, ill. monológfűzérét. Ami azért is zseniális meghatározás, mert benne van a monológszerűség, a hosszan kitarított téma variálgatása, és az élet közvetlensége a színpadon-lét kontrasztjával. Ahogy ő maga mondja/írja: „...ezeknek az ún. áriáknak a 30 órás, illetve 6 részes, majd leszedett, kicsit javított változatát silabizálom: írom át, mert valójában azt kell tapasztalnom: semmivé tűnt az egész... Elkezdem egyfajta írott héjat képezni köré. Amelybe most nekem, a túvel ütött lyukon (...) észrevétlen be kellene húznom az életet jelentő jégzsínórt. Különb. hiába az egész.”

Ez a korrigált áriázás azonban iszonyatosan jellemző e könyvre. Prózaiban is fogalmazhatna, hogy mondja a magáét sajátos, széles skáláján mesterien csúszkálva, gyönyörűen intonálva. De ő áriának nevezi ezt a rezegtetett hangon előadott anekdotázást. Ritka pillanat a mai irodalomban, hogy ennyire a szerző hangját hallani. Mintha veled szemben ülne, és míg te kortyolgatod az itald, addig ő beszél. Mesél, mint egy kisangyal. Idő tehát kikapcsolva, nem létezik. Tátott szájjal hallgatod. Sőt, látod, amit mesél. Mert megelevenedik. És noha lóugrásban közlekedik, mégis követhető.

A kötet, a könyv, a rádióinterjú, a regény vége felé fény derül az áriázás miertjére, illetve a kialakulás körülményeire. Mesél a rádiózás kényszerű szerepéről (a *Symposion*tól való leváltása utáni, álláskereső időkről), hogy mennyire fontossá vált számára, amit ott (a rádiónál) megtalált, amire rákényszerült. A szuszogásra tudniillik. Ahogy kis képzőművészeti esszécskéit (semmit szövegeit) beolvasta a mikrofonba. „...talán inkább a

hang volt fontos, ahogy fölolvastam – mondja –: valami közvetlen szuszogás.” Aztán ezek a sajátos szuszogások megeremtették azt a tolnais hangfekvést, amit az irodalmi (semmis) szövegeiben annyira szeretünk. Ahogy olvassuk őt, s közben halljuk a hangját, ezt a közvetlen szuszogást.

És ezekből a szuszogásokból állnak össze a nagyáriák.

Amit aztán hat fejezetre tagolt, könyvként. Regényként, rádióinterjúként, főműként...

[...]

BIZTOSAN EMLÉKSZEL MÉG arra az ücsörgésre, amikor a Kolozsváry-gyűjtemény átbogarászása után a győri főtéren bambultunk és beszélgettünk, Ottóval és veled. Ott értettem meg először, mit is jelent az ő számára a képzőművészet, hogyan is nézi Ottó a képeket. Nem volt ez titok addig sem, persze, hisz (Acsai Rolanddal is) megállapíthattuk volna már (*a Wilhelm-dalok* kapcsán), hogy „alapvetően festőművész-szemű költő: a szín nála metafizikus kategória – egyenlő a mindenséggel...” Bár ott még a flamingó kifakulásának tragédiájáról lenne szó, vagyis, ha elveszti a színét, elveszti identitását is, pusztá libává válik... De a színeknél is többről van szó, valójában.

A kisversekről „áriázva” árulja el, mintegy csak úgy elejtve, hogy azok inkább egyfajta kis lírai önarcképek számára... „Nálam ez nem is annyira költészet, mint inkább festészet... Ha arra gondolok, mit fogok csinálni, akkor mindig azt mondom, hogy Music vagy Balthus például. Balthusnál sem az érdekel, hogy kislányokat fest, hanem az, hogy próbált egy olyan felületet elérni, mint a régi freskók anyaga.” Kb. ezt értettem meg ott hirtelen, közvetlen módon, a padon ülve, bambulva és beszélgetve a látott képekről, festőkről és világukról. Előtte ugyan láttam már többször (épp veled együtt) remek otthoni (palcisi) képzőművészeti gyűjteményét, és egyeztetünk is számos alkalommal (Ottóval), hogy közös festő-grafikus kedvenceink/barátaink mit csinálnak éppen, hol is tartanak, merrefelé araszolnak...

Mégis.

Itt, a könyvben is, kis titkokat árul el magából. Nem túl sokat, csak amennyit fontosnak vél tudatni. De azért ne legyen félreértés, nem egy elfojtott, félresiklott festővel, hanem egy a festészetet az irodalomban, az irodalom által megvalósító nézőművésszel van dolgunk. Végképp kiderül tehát, hogy Ottó nem is irodalmár, hanem egy olyan festő, akinek nincsenek vásznai. (Nem arra fest.)

[...]

ÉS HÁT, HA VALAKINEK, NEKED, MINT szintén vidékinek, végképp nem kell magyaráznom, miért is fog, fogott meg annyira Ottó vidékfilozófiája. Ahogy a peremvidékből centrumot varázsol. Igazi alkimista ebben is. Az ihlet, az elszántság nyilván Kosztolányiból, Csáthból jön, hisz jól ismerjük az ő hasonló munkásságukat, Ottó mégis a leghitelesebb számunkra, nemcsak azért, mert ma közöttünk él, hanem mert végig „ott” maradt a Vajdaságban, újra és újra próbálva a délvidéken megeremteni a... Mit is? A kis semmis, vidéki, érdektelen világában/világából a teljes univerzumot. (Mert azért emlékszünk még, néha lerombolódott rendesen a mítosz a valósággal egyetemben. Így újra és újra felújításra szorult, szorul időnként...) És nagyon becsülöm azért, mert mindvégig (a háború alatt, után) ott marad, nem hagyja el legszűkebb „hazáját”. És azért is fogalmazok most kissé patetikusabban, mert Pilinszky jut eszembe, akit épp közös barátunk, Csokits János beszélt le a disszidálásról, mondván, addig érdekes a nyugati világ számára, míg egy elzárt világból jövő, kelet-európai költőt (barbárt, különcöt, ufo-lényt) csodálhatnak benne. Ha Nyugaton maradna, csak egy lehetne a rengeteg menekült közül, akivel csak a gond van... (S oda a barbaricum egzotikum.) Ettől függetlenül, Ottó is világfi, mint Pilinszky lett élete vége felé, de mégis, talán a bácskai porról vagy a tiszavirágról értekezve érdekesebb, izgalmasabb és eredetibb költő-író-festő, mintha pl. New Yorkról tenné...

Mert Ottónál az a zseniális, hogy a semmis dolgok éppen semmisségük által képesek felmutatni egy-egy óriási szeletet a világ valós dolgaiból. Pl. a háború által a tenger elvesztéséről értekezve. Hisz épp New York-i estjét vezette be azzal, hogy ő egy olyan magyar költő, akinek van tengere. És aztán, olvassuk a versekben, a szövegekben a tenger elvesztésének siratását. Ami azért költészetének egyik alappillére volt. Már mint az Azúr, az Adria.

És nemcsak a vidéki életről, a periférikus létről van szó, hanem a határon túliságról, amivel ugye túl is lépett az összmagyar pocsolyán, s egyből valami nagyobb világáramlatba k/merült. Régen Jugoszláviának hívták, de a sokkultúrájúság ma is más ablakokat, kapukat nyit a világra. Amit mindig is másként láttak, érzékeltek az ottaniak, mint mi, legyünk akár vidékiek, akár fővárosiak. A látszólagos periféria így lesz tehát egy univerzálisabb álm központi része... (Bármilyen ijesztő is legyen – néha - az ébredés.)

[...]

A FOLYÓIRAT-SZERKESZTÉS TITKÁRÓL is akartam írni eredetileg, ez bennünket, szerkesztőket különösen izgat, érdekel. Erről egyébként rengeteget mesél a könyvben Ottó, nem is beszélve Szerbhorváth remek, objektív *Új Sympo*-elemzéséről (*Vajda-*

---

sági lakoma), amelyben mindent részletesen megvizsgál és feltár, esztétikai és politikai szempontok alapján egyaránt.

Inkább arra gondolok, azokra a részekre, ahol a barátairól, mestereiről áriázik lebilincselően. Arról az őszinte figyelemről és szeretetről, ami még a megregényesítésen keresztül is átjön. Most úgy tűnik, inkább ez lehet a titok, O. személyisége, remek kapcsolatteremtő és -tartó képessége. Egy igazi „médiüm”, ahogy ő is állítja magáról.

[...]

KEDVES LACI, NEM TUDOM, neked feltűnt-e a könyv olvasásakor, hogy Parti Nagy Lajos kérdései átcsúsznak a fikcióba, hihetetlenül alázatosan aládolgozik Ottónak, hogy ha nem tudnánk, élő, létező, hús-vér személy, akár gyanakodhatnánk is, hogy O. alteregója, önmaga megszólíthatóságáért beiktatva. És ezt Parti Nagy pontosan tudja, látja, még is írja az előszavában. „Hallgatni akartam, tartani a mikrofont, ezt a bizonyos 13-ast, s ha kell, gondoltam, segíték felállványozni a majdani, remélhetőleg hatalmas épületet, vagyis sorvezetőként beleszólók, felteszek bizonyos kérdéseket. Nem nagyon kellett. Azért kérdeztem mégis, hogy jelezzem, felkínáljam az interjúformát, a keretet, amit aztán szét lehet feszíteni. (...) Így történt, és jó, hogy így történt, hisz meggyőződésem, hogy az életútinterjúknak ez az értelmük, a belőlük születő *saját* könyv.

Teljesen tiszta képlet tehát, csupán emlékeztetőül másoltam ide, hisz mi hajlamosak vagyunk a kérdezőt létező személynek tekinteni. Miközben itt P. N. L. éppen önmagát igyekezett eltüntetni, hogy helyébe egy új, eddig ismeretlen T. O.-alteregó léphessen, s beszéltesse az általunk hús-vérnek gondolt, ismert vagy ismerni vélt költőt.

[...]

NEMRÉG, TUDOD, JÁRTAM AZ Ottó által megénekelt helyeken is, Horvátországban, és azt vettem észre, óhatatlanul az ő szűrőjén át látom, figyelem a dolgokat. Hihetetlen izgalom töltött el, hogy láthatom Ottó konkrétból szimbolikussá növesztett helyeit. Hazaérve újra elolvastam a TENGER-számotokban megjelent, *Egy világitótorony eladó* című remek szövegét. Mely valójában közös filmetek háttéranyagát tárja fel, Ottó szemszögéből, persze. És megdöbbentett, mennyire másképpen olvasom most ezt a jóízű szöveget, mint annak idején. Nem az egzotikumot élvezem már benne, hanem Ottó szándékosan hátrahagyott nyomait. És hogy mennyire ugyanaz ez a szöveg, mint a *Disznósír*-könyv.

És mennyire más, mégis. Pedig, szinte ugyanarról mesél, csak másképpen. Hát, azt hiszem, ez lehet a Tolnai-opuszok titka, a saját kisvilág univerzálissá tágítása az újramesélések során.

Vagy valami ilyesmi. Ezt nem tudtam igazából hagyományos kritikában elmondani.

Szajbély Mihálynak van egy nagyon fontos megállapítása a Tolnai-prózákról, ami a *Disznósír*-kötet kapcsán egyre metaforikusabbá nőtt bennem: „Minden másképp is lehet, minden történet másként is elmesélhető, más megfigyelői nézőpontból *másként* látszik *ugyanaz*.” Hát valami ilyesmi lenne, amin én is egyre gondolkodtam... Pl. hogy miért is tűnik olyan jelentősnek még a Tolnai-életművön belül is ez a könyv...

És jó ideje nem nyitom már ki összefirkált-összejegyzetelt *Disznósír*-példányomat, mert végül, nemhogy kritikát nem, de ezt a helyettesítő levelet se leszek képes soha elküldeni. Pedig most, végre, néhány pillanat múlva talán sikerül megszabadulnom e nyomasztó teheről, hogy írjak róla... Bármily szép és nemes volt is küzdelmem a könyv angyalával!

Megértésedben bizakodva zárom tehát, és küldöm is azonnal ezt a levélfájlt...

[MÉG VALAMI. UTÓLAG] Ma reggel, séta közben (a Kutyával), zuhogó esőben, egy korai Hamvas-esszé kapcsán az antik és a modern tájkép különbségein gondolkodtam, és hasonlóságain, ugyanis szerettem volna elmesélni Molnár Péternek, a leghalkabb ceruzájú és egyben egyik legkiválóbb grafikusunknak – kiállítás kapcsán. De nem tudtam sehogy összefoglalni magamban, frappánsan Hamvas mondanivalóját, pedig nagyon tetszett és nagyon Péternek való lett volna. (Mellesleg, Pétert nekem sikerült bejuttatnom a Tolnai-univerzumba; amire nagyon büszke vagyok, biztosan emlékszel a *Pompeji filatelista* róla szóló darabjára.) És akkor e kudarcra való szembesüléskor jutott eszembe Ottó. Megint.

Hogy ő hogy olvas. Hogy többet olvas, kutat, mint egy tudós, és mégis. Sose száraz, izes mindig amit csinál, hihetetlenül izgalmasan tudja előadni.

Arra jöttem rá ugyanis, séta közben, az esőben, bár ennek semmi köze látszólag a dologhoz, hogy ő (O.) *szervesen* olvas. Kutat, keres stb. És ez a szerveség az egyik kulcs a TO-titokhoz. Ahogy minden apró, látszólag lényegtelen adatot, információt feldolgoz, beilleszt saját univerzumába, átszűr, átérészt magán. Hogy *csak* olyan dolgokról beszél, ami őt *nagyon* foglalkoztatja. És megy az ilyen dolgok után, mint egy vadászku-tya a szagnyom után. És nem ereszti, amíg a legapróbb részletéig meg nem ismerte. És akkor elássa magában jó mélyre. Hogy amikor majd kell, elő tudja kaparni. Magából. És akkor felmutatja, tessék, nézzétek, itt van, ez egy ilyen dolog, erről beszélek... Hát, azt hiszem, ezt szeretjük Ottóban és írásaiban.